

„ÉVSZÁZADOK IMÁDSÁGOSKÖNYVEI”

Kiállítás a Ráday Gyűjteményben 2014. január 28. – február 28. között

A kiállítás megvalósítását több motiváció is készítette. Először is a felújított műemlékkönyvtár, amely most a Biblia Múzeum tágas kiállító terméből közvetlenül látható és elérhető. Másodszor az a gazdag könyvtárolomány, amely a raktár mélyén, a kéziratár polcain észrevétlenül áll és csendesesen arra vár, hogy kötetait észrevegyék és leemeljék onnan őket.

Nem feltétlenül azért, mert unikum, vagy régi, esetleg első kiadás, hanem azért mert egy-egy bejegyzés vagy a tulajdonosa különlegessé teszi a kötetet. Harmadszor az évről évre megszervezett ökumenikus imahét, amikor a hívő emberek felekezeti különbözőségeken felül emelkedve közös hittel, közös ügyekért fordulhatnak Isten felé hálaadással, kérésekkel.

A végső lökést mégis egy közösségi oldalon talált idézet adta, amely a meghívó szlogenjévé vált a hónapok óta lehallgatási botránytól hangos világban.

„Az imádság az egyetlen hívás, amelyet nem hallgat le egyetlen kormány sem.”

Az irodalom- és lelkiségtörténészek érdeklődésére is számot tartó válogatás a 17. századtól napjainkig vonultatott fel imakönyveket. A megnyitó keretét Szenci Molnár Albert *Imádság kis karácsonyra vagy új esztendő napjára* című imádsága és az amerikai úrhajós, James B. Irwin Holdon elmondott imája adta. Mindkettőt Dengyel Iván, a Vígyszínház művésze tolmácsolta. Zenei aláfestésül J. S. Bach

Lant-szvitjének (BWV 998) Prelude és Allegro tételét Bress Bálint, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem hallgatója játszotta. A kiállítást Békési Sándor, a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának docense, A Holdon és a fronton is című előadásával nyitotta meg. Bevezető gondolataiban hangsúlyozta, hogy az imádság nem az ember produktuma, hanem elsősorban a Szent-

lélek szólal meg az emberben, s készíteti könyörgésre, hálára vagy dicsőítésre.

„Az imádságoskönyvek egyszerre le nyomatai ennek a szentlelkes ihletettségnek és annak a korszaknak, amelyben születtek. Erről tanúskodnak az imádságok címei is: *A nyomorúságnak tövise* 1659-ből, *Bújdósó magyarok füstölgő gyeplője* 1676-ból, *Bújdósásnak emlékeztetőköve Bethlen Katától*, *Tűztámadáskor való könyörgés* 1764-ből, *Hadifoglyok őrangyala* 1917-ből, vagy *Lelki próba* 1926-ból.”

Látogatóink megtekinthették a korai magyar protestáns és katolikus liturgia- és kegyességtörténet kiemelkedő és meghatározó kötetait. A teljesség igénye nélkül említék meg közülük néhányat:

Imádságos könyveczke, mellyben szép hálaadásoc és áhítatos könyörgése vadnac... naponkint elmondásra hasznosoc és alkotmasoc. Az igaz religion valo tanítóknac és martyroknac az Sz. Írás szerint szerzett uy és ó könyveikből szedettek. Mellyet magyar nyelven

uyonnan boczátott ki Szenci Molnar Albert. Heidelberg, 1621.

A Molnár Albert által fordított, kiadott könyvecske – például ugyanúgy, mint Pázmány 1606-os, azonban később többször megjelent imakönyve – mutatja, hogy milyen nagy szerepet tulajdonítottak a hit és a hit tanításainak terjesztésében, a hívek tanításában az imakönyvnek, amelyek nem „csupán” imádságokat tartalmaztak, hanem tanításokat, elmélkedéseket. Így az énekeskönyv és az imádságoskönyv a hívő nép legfontosabb hittankönyve, katechizációjának nélkülözhetetlen eleme volt. A korai évszázadokban az ima- és énekeskönyvek több fajtája, típusa is megjelent, és nem egy esetben vegyes típusú kiadványokkal találkozunk. A tudományos kutatás több mint 100 évvel ezelőtt a könyvben rejlő utalások alapján felismerte, hogy az imádságoskönyvecske mögött mély hitbéli összefonódás tapintható ki, ugyanis az imakönyv *Heinrich Bullinger Christliches Bättbüchlin* (Zürich, 1600) Joanes Jacobus Frisius által bővített kiadásának fordítása.

A katolikus hitéleti irodalomban szegényes 16. század után valós társadalmi igényt elégített ki Pázmány Péter *Imádságos könyvének* megjelenése a 17. század elején (*Graz, 1606.*). Intenzív használata, újrakiadása több mint kétszáz éven át, és az imádságirodalomra gyakorolt hatása mutatja a mű sikerét. Az *Imádságos könyv* felekezettől függetlenül hatott a kortársakra. Imakönyvek szerzői „merítettek” Pázmány művéből, saját munkáikban közölték szövegeit a forrás megjelölése

nélkül. Pázmány művének itt kiállított példányát az 1631-es, 4. kiadás alapján Breznay Béla rendezte sajtó alá 1895-ben.

Az *Officium Rakocianum*, a 17. század egyik legnépszerűbb imádságoskönyve volt, úgynevezett laikus breviárium. Kiadásai főként jezsuita szervezésű és vezetésű, világi híveket (laikusok) tömörítő vallásos társulatok és kongregációk hitéletéhez kapcsolódtak. Az *Officium Rakocianum* egy Európa-szerte használt társulati nyomtatvány, a bőséges áhitati irodalmat tartalmazó társulati kézikönyv típusát képviselte. Az *Officium* imádságanyaga segítségével magánáhitatot végezhettek társulati tagok és eltérő társadalmi osztályhoz tartozó, különböző életkorú, olvasni tudó világiak. Ez az imádságoskönyv szerkesztett gyűjtemény, szerzője nem ismert. A kutatás a mélyen hívő I. Rákóczi Ferenc, az imádságíró II. Rákóczi Ferenc, és a skapuláré társulatot alapító Rákóczi Erzsébet szerzőségét egyaránt kizárta. Az *Officium* a legtöbbet kiadott 17. századi imádságoskönyv volt. Kétszáz év alatt több mint nyolcvan kiadást ért meg. Latin, magyar és német nyelven is kinyomtatták. A kiállított két példány latin nyelvű, 18. századi kiadvány, Zágráb, 1798.; Buda, 1782.

Nem maradhatott ki a könyvtáralapító Ráday Pál Kassán, 1710-ben megjelent kapcsos könyvecskéje *Lelki hodulus* címmel. Magán vallásgyakorlatra használt imádságait ekkor szerkesztette könyvvé és kassai tárgyalásai idején adatta ki. Ráday Isten és az imádkozó kapcsolatát az uralkodó és az alattvaló viszonyaként

nézte, az imádságot pedig az alattvalói hódolathoz tartozó adófizetesként ábrázolta. Könyve fő részét imádságai, a lelki hódolás XIV „adaja” alkotja. Ráday imádságoskönyvének első kiadása unikum, egy példánya ismert, amely 1949-ig lappangott. Sebestyén Andor református lelkész tulajdonában volt, ő ajándékozta a Ráday Könyvtárnak.

A Kármán- és a Ráday család tagjai több generáción keresztül közeli kapcsolatban álltak egymással. *Kármán József fordította magyarra Christoph Christian imádságoskönyvét: Istennel való társalkodás, a' reggeli órákon az esztendőnek minden napjaira. Pozsony, 1784.*

A magyar református kegyesség történetében vannak olyan kötetek, amelyek máig tartó „karriert” tarthatnak magukénak.

Ilyen a *Praxis pietatis* címmel megjelent, protestáns elmélkedéseket és imádságokat tartalmazó gyűjtemény, *1636-ban Debrecenben jelent meg Medgyesi Pál református lelkész, egyházi író fordításában. A Praxis... nagymértékben befolyásolta a református kegyességi szokásokat. A század folyamán hét kiadást ért meg. A debreceni, 1636-os első kiadás mellett a kiállításon látható kéziratos címlappal és kiegészítéssel a hatodik kiadás és a 17. század utolsó kiadása 1678-ból. A Praxis... első modern kiadásával, amely 1936-ban Ravasz László előszavával jelent meg Incze Gábor kiadásában, valamint a Koinónia Kiadó 2003-as Praxis... válogatásával kívántuk bemutatni Medgyesi fordításának máig ható erejét.*

Szinte minden család tulajdonában megtalálható az „őreg Szikszai”, Szikszai

György felmérhetetlen kegyességtörténeti hatású imakönyve *Keresztényi tanítások és imádságok* címmel *1786-ban jelent meg először Pozsonyban.* A mű annyira kedvező fogadtatásra talált, hogy az ötödik kiadás 1802-es megjelenését, amely a negyedik változatlan kiadása, még megértte a szerző.

Az ötödiket tarthatjuk akár a hatodik kiadásnak is, hiszen kuriózumként tárlóba került a mű 1796-ban *Brünnben* megjelent *cseh fordítása is, amely Michal Blazek vagy magyarul Blazsek Mihály (1753-1825) morva származású református prédikátor nevéhez fűződik, aki 1796-1809 között a Morva Re-*

formátus Egyház első superintendense volt. Gyerekkorában Senicéből érkezett szüleivel, akik bevándoroltként Szokolcán telepedtek le. Tanulmányait Pozsonyban és Debrecenben végezte, majd több évig házitanítóskodott magyar nemesi családoknál, így a Rádayaknál. Ráday Gedeon gazdag könyvtára lehetőséget nyújtott számára, hogy megismerkedjék a legjelentősebb kortárs teológusok, filozófusok műveivel. Később több külföldi egyetemen is megfordult, 1780-1782 között Bázeli, Lausanne, Göttingen, Marburg és Halle egyetemein tanult. *Az imádságoskönyv az első megjelenés óta hosszú utat járt be, számos vagy – mondhatjuk – számtalan kiadást ért meg Pozsonyban, Kassán, Debrecenben és Budapesten is: a XX. század elejéig mintegy 37-szer jelent meg, „a Szikszait” a XX. század második felében és napjainkban is újra és újra ki-nyomtatják.*

A magyarországi reformáció kezdetétől fogva egészen a XIX. század második feléig általános volt, hogy a lelkész magának saját használatra másolt vagy összeállított ágendát (istentiszteleti rendtartást), ünnepi, hétköznapi, bűnbánati heti, alkalmi imákat tartalmazó imádsággyűjteményt, mivel sok esetben nem volt mód és lehetőség a nyomtatott könyvek (ágendák, imádságos könyvek) beszerzésére.

A Gyűjtemény gazdag kéziratári anyagából és könyvgyűjteményéből csupán néhány kézirat és nyomtatásban megjelent imakönyv került tárlóba, hogy a látogató betekintést nyerjen a magyar református imádságtörténet fontos részébe.

A 19. század közepétől jelentek meg azok a tematikus imakönyvek, amelyek elsősorban a tulajdonos – azaz a befogadó – körülményeire vagy életállapotára vonatkozó tartalommal láttak napvilágot. Készült gyűjtemény például a *gyermekek, a férfiak, a nők, a fiatal lányok, az idősek és a katonák számára*.

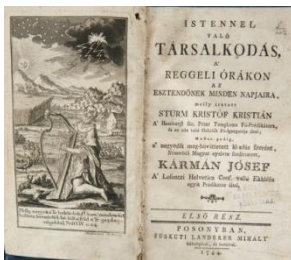
Külön tárlót kaptak a *női imakönyvek*, hiszen a polgárosodó társadalomban megváltozott a női szerepeknek, élethelyzeteknek a csoportosítása, a női élet normáinak meghatározása. A női életszakaszok, életfordulók, a nők családi, társadalmi szerepe – a fiatal lány, a hajadon, a fiatalasszony, a gyermekágyas asszony, az anya, a feleség, az özvegyasszony, a honleány – egyaránt megjelent az imakönyvekben. A szerzők (Fördös Lajos, Tompa Mihály, Szász Károly, Medgyes Lajos, Uray Sándor, Ravasz László) imakönyvei több kiadást mértek.

A katonai, háborús imakönyvek fontos pasztorációs eszközök voltak a katonák

között, de erőt, vigasztalást merítettek belőle a sebesültek is a hadi kórházakban, vagy hadifogolytáborokban. Az imakönyvkiadások kapcsán sem a katolikus, sem a protestáns felekezetek nem feledkeztek meg az otthon maradtokról. A „háború könnyezői síjtottjai vigasztalására”, árváknak, özvegyeknek is készültek imakönyvek. A bevételek legtöbbször jótékonyossági célokat szolgáltak. Különleges darabja kiállításunknak *Kádár Lajos hódmezővásárhelyi tanító kézírásos imakönyve, amelyet Szibériában a berezovkai hadifogolytáborban jegyzett le*.

Az ökumenikus tárlóban a különböző felekezetek imakönyveit tekinthette meg a látogató. A 19. század polgári fejlődése és asszimilációs törekvése hozta, hogy a *zsidó asszonyok és hajadonok részére – protestáns hatásra – kétnyelvű vagy magyar nyelvű imakönyveket adtak ki*. A zsidó nők imádkozásának rendje nagymértékben eltért a férfiakétól. Míg a férfiaknak naponta háromszor és a zsidó naptár megszabta időben kellett héber nyelvű imádságaikat elvégezniük, és az imádságok jelentős részét a többi férfival együtt, csoportosan, azaz nyilvánosan mondták el, a női imának nem volt megszabott rendje: elmondható volt otthon, vagy a zsinagógában, tartalmában és helyében egyaránt a helyzethez alkalmazkodva.

Korának legnépszerűbb imakönyve Kiss Arnold (1869-1940), budai főrabbi, kitűnő műfordító, csak magyar nyelvű szöveget tartalmazó imakönyve, a *„Mirjam Imádságok zsidó nők számára”*. Említésre méltó *Leveleky Jenny imádságos-könyve*, amely egyedi csontberakásos kötésben

Magyar imák izraelita nők és hajadonok számára, címmel Budapesten jelent meg 1895-ben.

Pollák Miksa soproni rabbi, irodalomtudós (1868–1944), *Izráel istentisztelete* című, a századfordulón kiadott imádságos-könyvét Izraelben is kiadták az 1960-as években.

A szombatosokat az 1914-ben kiadott szombatos imádságos-könyv, és *A bőzódújfalusi szombatosok szertartási és imádságos könyve* című forráskiadvány képviselte, amely Péchi Simon kézírásos másolatban fennmaradt imádságos könyvét tartalmazza.

Az unitárius felekezettől a legújabb, *Veres Péter* szerkesztésében, a 2012-ben Marosvásárhelyen megjelent *Egy az Isten* című imakönyvet láthatták a kiállítás megtekintői. Az imakönyv lapjain huszonkilenc lelkész, valamint egy kislány imája hangolja rá az olvasót a lélekben való felemelkedésre és megnyugvásra.

Evangélikus szerzőktől három imádságos-könyvet állítottunk ki: a legkorábbi *Acs Mihály* (1647–1708) iskolai rektor, lelkész, Thököly tábori lelkészének „*Aranylánc*”-a, majd *Székács József* (1809–1876) szuperintendens számos kiadást megért *Imádságok és buzgólkodások evangéliumi protestáns keresztyének számára* című imakönyvének 6. kiadása és *Gyurácz Ferenc* (1841–1925) Pápa város tudós papjának „*Lelki vezér*”-e képviselte a felekezetet.

A kiállított görög katolikus imakönyv századforduló utáni kiadás, tulajdonosai nászajándékként anyáról lányára örökítették, első tulajdonosa „*Demeter Annuska Nagylétán*”.

A modern katolikus imakönyvek közül említést érdemel *Hetényi Varga Károly*

(1932–2002) tanár, egyháztörténész *Beszélgetés a mesterrel* című munkája. A 80-as évek fiatalságának kegyességét meghatározó imádságos-könyv felekezetre való tekintet nélkül nagy népszerűségnek örvendett, pedig sok viszontagságon keresztül jutott el a megjelenésig.

A rendezők, Borvölgyi Györgyi, Kovácsné Pázmándi Ágnes, Sárai Szabó Katalin és segítők Pap Ferenc és Szetey Szabolcs az irodalomtörténeti és lelkiségtörténeti szempontok mellett fontosnak tartották, hogy az imádságról beszélni, imádkozni tanítani ma is, a 21. század elején is időszerű. Még akkor is, ha korunk emberétől a lelki élet, az imádság, az Istennel való kapcsolatfelvétel – a megváltozott körülmények és gondolkodásmód miatt – sokkal idegenebb, mint az egy-két generációval korábban volt.

*Ha megszólítalak, Uram,
tudom, az első kérdésed hozzám:*

”Szükséged van rám?”

S mindjárt válaszolsz:

”Itt vagyok!

*Nem láthatsz meg,
de én vagyok a fény,
amelyben mindent látsz.*

*Nem hallasz,
s mégis kezéd ereje vagyok,
cselekszem akkor is,
ha nem ismered útjaimat.*

*S alkotok akkor is,
ha művemet nem ismered.”*

*/James Irwin úrhajós imája a Holdon/
Kovácsné Pázmándi Ágnes
Dunamelléki Református
Egyházkerület Ráday Könyvtára
A fényképeket Füle Tamás és Kovácsné
Pázmándi Ágnes készítette*